This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

839.85
M69

A 931,192

RETSKRIVNING OG FOLKEDANNELSE

AV

MOLTKE MOE

»Det er alt langt på dag:
det er på tid vort lærdomsåg
blir vendt til folkesag.«

KRISTIANIA
JACOB DYBWADS FORLAG
1900

Digitized by Google

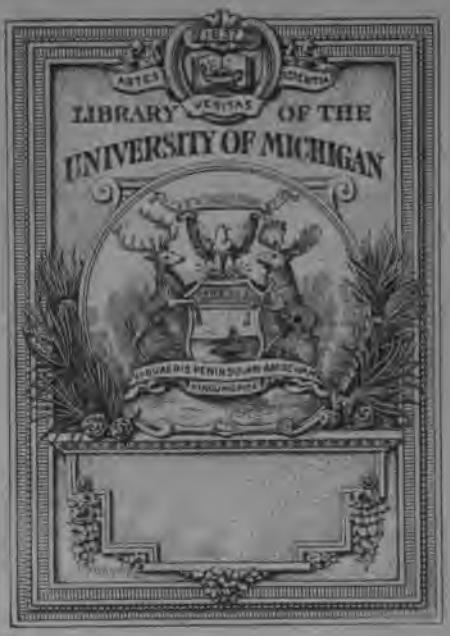

Digitized by Google

839.115
M69

Digitized by Google

Digitized by Google

RETSKRIVNING
OG FOLKEDANNELSE

AV

MOLTKE MOE

«Det er alt langt på dag:
det er på tid vort lærdomsåg
blir vendt til folkesag.»

KRISTIANIA
JACOB DYBWADS FORLAG
1900

Digitized by Google

Aktie-Bogtrykkeriet

Digitized by Google

Til

BJØRNSTJERNE BJØRNSON

med takk for det første tak

208808

Digitized by Google

Digitized by Google

Dette er et sammentrængt utdrag av forelæsninger og foredrag som er holdt i årene 1892 til 1895.

Jeg har stillet forskjellige punkter i et klarere lys, og prøvd at presse oljen ut av de tørre blade. Men indholdet er ikke ændret. Min opfatning er ganske den samme som da foredragene blev til.

Retskrivningen følger Aars', Hofgaards og mit forslag, med de tillempninger som blev vedtat under drøftelsen på kirkedepartementets møter om saken nu i våres.

September 1900.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Bjørnson har engang sagt at det at stelle med retskrivning er et pusleri med uniformsspørsmål.

Og i en viss forstand er det sandt. Det vilde være tåpelighet at negte at sproget er noget langt større og vigtigere end skrivemåten — likesom manden er noget meget mer end uniformen. «Den herlighed vi har i sproget» — sier en dansk konservativ sprogmand[1] — «er så stor, at de ortografiske pinagtigheder er for intet at regne mod den». Når bare sproget selv ikke tar skade, er det for så vidt «noget uvæsentligt, hvorledes der ortograferes».

Og dog strides der jo om retskrivningen. Strides i snart sagt alle lande, til alle tider; strides med en hete, en hadskhet, en ufordragelighet, som om det var en troskamp det gjaldt.

Vi vét det alle. Vi har set det gang på gang i vort eget land. Selv de af os som ikke trykkes av årenes vegt, også vi mindes kamplarmen i anledning av retskrivningsmøtet i Stockholm og Ibsens og Bjørnsons nye ortografier. Og våbenbraket — ikke bare om Knud Knudsens skrivebruk, men tilmed om verbernes

1 — Moe: Retskrivning.

Digitized by Google

uforståelig, hvis de store bokstaver avskaffes[12]. Eller den vittige svenske grund mot at skrive *Christus* med *K*[13]: at «i denna *k*-teckning uttrycker sig onekligen vanvördnad för Frälsaren». Eller som den gamle til bedste for stumt *e:* at vort øie «fornærmes ved ordenes altfor magre figur», ved at skrive *ko* og *ø* i steden for *koe, øe*[14]. Altsammen grunde som nok kan gjøre andre end Peder Paars «hovedsvimlet», og som Holberg snerter på sin lune måde, når han sier[15]: «Hvis jeg intet andet argument havde, vilde jeg sige at ligesom den vokal *i* har rangen for *y* udi alfabetet, så bør den også bruges for den anden udi alle ord hvor den tilbyder sig at gjøre samme tjeneste».

Ja hvad er det som overhoved gjør at reformbestræbelserne på dette område går så tungt og trått og smått, og det skjønt de, hos os f. eks., i vor fælleslitteratur, dukker frem allerede omkring 1650, og endda de tæller navne som Højsgaards og Rasks? Som gjør at resultaterne endnu ikke er blit flere og større; at der har måttet hundred, to hundred års utsæd til, før groen skjøt op i dagen?

Man kan svare, at det mangen gang har været reformforslagenes egen skyld; at de mangen gang har været umodne, mangen gang ugrundede; man kan si, at de ofte har villet ta altfor meget med på én gang; man kan peke på skriftformens naturlige konservatisme, på vanens vældige magt — på dette og på meget mere.

Men alle slike svar rammer ikke kjernen, alle sammen gir de dog til slut bare en enkelt side, en brøkdel, av det rette.

Troskampe og retskrivningskampe har ikke bare ytre likheter, i den måte de føres på, i den hadskhet og harme de avføder. De har også fællespunkter i sine

Digitized by Google

årsaker, og det er denne likhet i årsak som fremkalder likheten i virkning. Det er en gammel iagttagelse, at det religiøse indhold til en viss grad er uavhængig av sin iklædning, av den dogmatiske form det har fåt. Form og iklædning skifter med den fremadskridende erkjendelse; indholdet vedblir — eller kan ialfald vedbli — at være det samme. Men for den store mængde står saken anderledes. For den smelter indhold og form uadskillelig sammen, så den tar begge for ett, ikke kan tænke sig det ene uten det andet, og derfor holder enhver formændring for en indholdsændring.

Noget slikt er det som finder sted på retskrivningens grund.

II.

Hvad er skrift?

Skrift er en optisk gjengivelse av tale, et sprog for øiet, som talen er det for øret.

En sån synlig avbildning av talen kan ske på flere måter. La mig her bare nævne ordskrift og lydskrift. Ordskrift — hvor hvert ord har sit eget vilkårlig vedtagne tegn; som vore taltegn (1, 2, 3, osv.) eller som kinesernes skrift. Lydskrift — hvor hver bokstav bare repræsenterer en enkelt lyd.

Vor skrift er lydskrift; den går ut fra en gjengivelse av talens enkelte lyd. Enten bokstavene er vort almindelige latinske alfabet, eller de er græske eller russiske, det gjør ingen forskjel; alle har de en vedtat lydværdi, og kan derfor sættes sammen så de repræsenterer talelyd — på samme måte som vore pengesedler har en vedtat metalværdi og derfor kan repræsentere guld og sølv. Men nu består vor tale ikke bare av de lyd som bokstavene peker på: Et uttalt ord er en

Digitized by Google

sammenhængende bølgerække av lyd, en række hvis enkelte lyd umerkelig og gradvis går over fra den foregående til den efterfølgende. Ja selv det enkelte ords lydbølger går på samme vis over i nabo-ordenes, så hele sætningen danner en fortløpende lydrække. Oprindelig skilte man derfor heller ikke i skrift ordene fra hverandre, hverken ved skilletegn eller ved de små mellemrum som nu brukes mellem ordene; man skrev i ett. Tænker vi os et brev eller en hel bok skrevet på denne vis: IBEGYNDELSENVARORDETOGORDET VARGUD — så forstår vi hvor utjenlig en slik skrift var. Sammenhængende lydbølger som glider over i hinanden, lar sig ikke praktisk uttrykke i skrift. Man må nøie sig med at betegne de lyd som danner de kjendeligste og mest fremspringende punkter i talens lydrække, — og disse tegn, det er just vore bokstaver. Vor skrift blir altså nok lydskrift, men en meget ufuldkommen, grov lydskrift; de finere avskygninger og overgange i lydlegemet, dem har vi ikke betegnelse for. Det hele blir en konturtegning.

Men så omtrentlig den er, denne lydskrift, er det ikke så få eller små krav den stiller både til læsende og skrivende. Ethvert skrevet ord kan betragtes fra tre sider: med hensyn til bokstaver (lydtegn), med hensyn til lyd, og med hensyn til betydning. De to sidste momenter — lyd og betydning — tilhører egentlig det talte ord, og det er først ved en overførelse fra taleordet at skriftordet blir delagtig i dem. Tar jeg ordet «stor», så ser vi først de fire lydtegn: *s, t, o, r;* disse tegn minder os om de lyd vi uttaler ordet med, og derved fremkaldes bevisstheten om hvad ordet betyr, d. v. s. begrebet «stor». Eller omvendt — dersom ordet skal skrives, ikke læses; så må det først opløses i

Digitized by Google

sine lyd, og når man har gjort op med sig selv hvilke lyd der er de mest fremtrædende, tar man de tilsvarende bokstaver og sætter sammen, til ordet er færdig. Det er klart at dette er en lang og indviklet fremgangsmåte, som hverken kan gå fort eller sikkert fra hånden; den medfører både sinking, vakling, og feiltagelser.

«Ja», sier De, «men slik skriver og læser vi slet ikke! Vi tænker ikke hverken på bokstaver eller på lydopløsning eller alt det andre. Vi tænker på meningen!»

Og De har ret; for en stor del ialfald. I det store tat skriver De ordene mekanisk, instinktmæssig, som efter en indgivelse, uten tanke på lyd eller uttale, uten anelse om hele denne sammensatte proses jeg netop skildret. Men — ikke sandt: det hænder at selv De har bruk for ord som De ikke husker skrivemåten av, kanske aldrig har set skrevet? Hvad gjør De så? Jo, De stanser, De lemmer ordet op, undersøker lydene, tænker efter om De kjender noget sidestykke, nogen analogi, og på grundlag av alt det-der gjør De så op en skriftform for ordet. Med andre ord: De bruker hele den utførlige fremgangsmåte som De ikke vilde kjendes ved.

Og like fuldt kan utfaldet stundom, bedrøvelig nok, bli så som så.

Jeg tænker mig De skal skrive til en tømmermand og be ham komme og *dikte* en væg for Dem; skal De så skrive dikte med *k* eller med *g*? — Eller De skal skrive i en avis om *fortågs-retten*. Skal De så stave *fortåg, fortog, fortaug, fortau*? eller kanske formen *fortå*, som man også kan se? — Eller De skal skrive til Deres *stedmor*. Uttalen er *stemor*. Men skal De bokstavere *stemor, stedmor, stivmor, stifmor* (eller kan hænde oven i kjøpet *-moder)*? De fleste vil uten tvil vælge *stedmor*

Digitized by Google

— det gir da en mening. Men netop dermed tar man den eneste av disse skrivemåter som er urigtig efter ordets historie (om end rigtig efter vor sprogfølelse). — Eller sæt at det var ordet *spilkum* som De hadde bruk for, men ikke visste om De hadde set i skrift. De grunder: Er lyden *spil-*, *spel-* eller *spøl-*? er den *-kum* eller *-kom*? Byfolk tænker vel straks på *kum*, *brandkum* — det vét vi skrives med *u*. Men nu det første led? Vokalen er kort; men er den *i*, *e*, eller *ø*? og hvad betyr dette *spil*, *spel*, *spøl*? Med lidt omløp i hodet falder De kanske på verbet *spilde* og skriver *spildkum*. Og det var jo ikke så dumt; men rigtig er det ikke. At dette led hænger sammen med *spyle*, falder knapt nogen ind, dersom han da ikke har sprogdannelse og kan tysk.

Se, slik vil der altid være tilfælde hvor vi er nødt til at stanse og analysere. Og hvorfor? Jo, enten fordi vi bare kjender ordet som taleord, ikke som skriftord, eller fordi vi ikke mindes skriftformen, eller også fordi vi kjender flere forskjellige skriftbilleder av ordet. Har ordet bare én skriftform, og hadde vi denne faste skrivemåte i hodet, så stoppet vi ikke op; saa skrev vi disse ord likeså sikkert og ubevisst som alle de andre, og vaklet ikke mellem *trussel* og *trudsel*, *onn* og *ånn*, *sviske* og *svedske*, *skjele* og *skele*, *jordmor* og *gjordmor*, *sjofel* og *schofel*, *krøke* og *krøge*, *kneik* og *knæk* — og hundrede andre.

Men dette forhold — hvad vil det si andet end at når vi skriver flytende og uten refleksjon, da bruker vi gamle hukommelsesbilleder av ordenes skriftform? Uten at vite av det. Vi tror det er lyden vi gjengir; og så er det synsbilleder. En stor mængde ord har vi nemlig så mange ganger set skrevet, og selv

Digitized by Google

skrevet så mange ganger, at den vanlige skrivemåte av dem har fotografert sig i vor hjerne, og sidenefter bestemmer vor retskrivning uten at vi er os det bevisst. Ganske som når barn lærer at tale: Det de da lærer, er jo at knytte betydning til forskjellige lydbilleder; på samme vis kan man lære sig til at knytte betydninger direkte til skriftbillederne — uten at gå omveien om de enkelte lyd.

Sammenlign Deres færdighet i læsning med en uøvet almuesmands, én som litet har lært, litet har læst. De kjender den halvhøie syngende måte han læser på, også for sig selv. Hvad fortæller den? Jo, at han er så litet vant med skrift at han ikke helt kan undvære lydbilledet — talen — som mellemmand mellem skriftbillede og betydning; skal han forbinde nogen klar forestilling med det skrevne, må han først omsætte det i lyd, da først går meningen op for ham. — Jo større øvelse, des større færdighet. Støter vi ikke på ukjendte ord eller rent uvante stavemåter, så læser vi ganske anderledes. Uten tanke på uttale og lydbilleder. Læser skrift omtrent som vi læser tal (1, 2, 3), d. v. s. som ordskrift, ikke som lydskrift — for taltegnene er ordskrift av egteste slags, akkurat som kineserne skriver.

Tjen mig i at gjøre prøve på hvad jeg har utviklet: Forsøg og skriv Deres dagligtale — bymål eller bygdemål — lydret, efter uttalen! Det vil ikke bare gå smått og trått. Har De ikke prøvd det før, så indestår jeg for at De ikke løser opgaven. De omgår den. De kommer uvilkårlig til at la Dem påvirke av Deres erindringsbilleder fra skriftsprogets skrivemåter. Og det gjør De, just fordi Deres læsefærdighet har lært Dem at knytte ordenes betydning umiddelbart til de indøvede skriftbilleder, uten at ta lydbillederne til hjælp. Og det

Digitized by Google

er grunden til at vi kan overse til og med store modsigelser mellem talelydene og de lyd som vor betegnelsesmåte angir.

Altså: Vor skrift blir ikke bare lydskrift, den blir også ordskrift; lydskrift og ordskrift på én gang.

Efter sit råstof — d. v. s. med hensyn til bokstavene — er vor skrift lydskrift for alle og enhver. Lydskrift er den dernæst i hovedsaken for begyndere og halvlærte; delvis også for de øvede, nemlig med hensyn til slike ord hvis faste skrivemåte man ikke kjender. Derimod er skriften væsentlig ordskrift for den utlærte og øvede med hensyn til alt som er gjængs og kurant i skrift; og desuten delvis for den ulærde, hvad det aller almindeligste ordforråd vedkommer.

Lot fremgangsmåten sig ikke korte på denne vis, — gik ikke skriften ved øvelse mer og mer over til ordskrift, da vilde det simpelt hen være uråd at skrive eller læse med hurtighet og lethet. Skulde vi opløse hvert eneste ord i dets lyddele hver gang vi skrev, så vilde vor opmerksomhet kløve sig mellem meningen og den brysomme disseksjon av lydlegemet; vi vilde i ett væk sinkes og snuble. Skriften er upraktisk dersom den drar tanken bort fra indholdet hen på skriftbilledet. Den må være umerkelig. Som en klar vindusrute: jeg vet ruten er der, men jeg ser den ikke — jeg ser igjennem den.

Når skriften saaledes mer og mer mister sin karakter av lydskrift for os, er der følgelig foregåt en utvikling just i praktisk interesse, og av uberegnelig vigtighet. Den er det som gjør at der kan danne sig en fast skrivebruk. En stadig fastere og sikrere. Man falder ikke

Digitized by Google

længer på at skrive substantivet ·mand· uten *d*, eller pronomenet ·man· med *d* — endda både ord og lyd er de samme. For man skriver ikke længer ordene efter lyden, man skriver dem efter synsbilleder, efter mønstre. Man skriver ikke længer væsentlig lydskrift, man skriver mer og mer ordskrift — skjønt med lydtegn.

Og det er det vi kalder *retskrivning*[16].

Navnet er — i parentes sagt — ikke videre heldig. For ·retskrivning· betegner slet ikke den skrivebruk som er den rette: det betegner i det høieste en som har været rigtig — den gang da skriftbilledet nogenlunde svarte til lydbilledet.

Men rigtig eller urigtig — i sit væsen repræsenterer det man kalder retskrivning en stor mekanisk lettelse av skriveprosessen.

III.

Og dog — bare fordele er der ikke ved en skrivebruk som slik emansiperer sig fra lyden og knytter taleordets betydning direkte til skriftbilledet. Skyggesiderne er store nok.

Ti denne sammenknytning av skriftbillede og betydning er så fast, og sker så ureflektert, at vi i de fleste tilfælde ikke en gang tænker på om de lyd bokstavene repræsenterer, også er de samme lyd vi uttaler ordet med; ikke gjør os rede for at det skrevne ord, opløst i sine bokstavlyd, danner et andet lydbillede end det talte ord. Ta. f. eks. ordet *jeg*. Vi kan skrive det hundred ganger om dagen, uten at det trænger til vor bevissthet at vi ikke skriver lydbilledet *jæi*, men *jeg*. Og paa samme måte ikke *av*, men *af*; ikke

Digitized by Google

mann, men *mand;* ikke *sjinn*, men *skind;* ikke *troll*, men *trold;* ikke *kråpp*, men *krop;* ikke *tap*, men *tab;* ikke *tapp*, men *tap;* ikke *koke*, men *koge;* ikke *rope*, men *råbe;* ikke *ha*, men *have;* ikke *ta*, men *tage;* ikke *jikk*, men *gik;* ikke *sa* og *la*, men *sagde, lagde;* ikke *bokstavene*, men *bogstaverne* — og videre, i det endeløse.

Der er blit en gapende kløft mellem vor tale og vor skrift.

Og det vil si: at vi holder på at få to sprog. Ett på læben, og ett på papiret; ett naturlig, og ett kunstig; ett som stemmer med vor umiddelbare sprogfølelse, og ett som i mangfoldige stykker strider mot den.

Så længe forskjellen mellem begge ikke er altfor stor, vil de færreste bli sig dette bevisst — fordi vi nu en gang lever i den synkverving at det er vor tales ordlyd som skriftbillederne gjengir. Men når forskjellen har nådd et sånt omfang at den påtrænger sig os, da indtræder en anden synkverving: Vi begynder at tro at det er skriveformen som er den rigtige, og at taleformen er gal. Vor sprogfølelse forvildes av synet, av bokstavene. Skriften smitter av på talen og gjør den usikker.

Og da er det ikke længer skriften alene som er et optisk sprog, et synssprog; ikke bare de trykte eller skrevne ordbilleder. Vort sprog selv, vor levende tale, står i fare for at bli «optisk» for os. Vi hører likesom ikke længer med ørene; vi hører med øinene — mest og bedst med øinene. Og denne hørsel med øinene, den sløver vor sans for det virkelige sprog, for det som klinger i vore ører og lyder på vore læber; sløver den i des høiere grad, jo mere vi er vant til at omgåes med bøker og skrift.

Folk flest tror jo virkelig — og det ikke bare

Digitized by Google

uoplyste — at skriftsproget bør lede og styre talesproget; at talens avvigelser kun er hvad de foragtelig kalder «slurv og skjødesløshet».

De vét ikke, eller husker ikke, at skrift i sig selv ikke er andet end tale i synlig form; at skriftsprogets ordbilleder også kun er talesprog, men gammelt talesprog, vore bedstefædres og oldefædres talesprog. De vét ikke, eller husker ikke, at vor tids sprog likeså litet har at rette sig efter vore fædres, som vore efterkommeres efter vort; at hver slegts sprog kun har én lov, én dommer: sin egen levende sprogfølelse — den er suveræn og inappelabel. De vét ikke, eller husker ikke, at skrift og tale har samme hovedopgave, den at være meddelelsesmidler; vet ikke, eller husker ikke, at til at løse denne opgave blir skriften mindre og mindre skikket, hvis den tynger og vanskeliggjør tankemeddelelsen ved forældede ordbilleder; hvis den ikke bøier sig for de væsentligste og vigtigste av de ændringer som sprogutviklingen har gjennemført; hvis den ikke vil tale vor tids sprog, men holder fast paa vore forfædres.

Folk vét det ikke, eller husker det ikke — og somme vil ikke huske det. Derfor tror de at man ændrer sproget når man ændrer skrivemåten; når man ændrer skrivemåten just i overensstemmelse med sproget!

Se, dette at det skrevne ords form for vor bevisthet smelter sammen med det talte ords betydning, uten tanke på det talte ords lyd; dette at man mer og mer begynder at høre med øinene, og derfor sløves i sin opfatning av det levende sprog — det er dette som skaper den seige, uryggelige motstand mod al reformering på dette område; som avler al bitterheten og ufordrageligheten i retskrivnings-striden. Folk tror jo at de

Digitized by Google

er i sin gode ret. Tror at der «øves vold» mot dem og mot sproget; at alle disse ændringer bare kommer av egensind og klåfingrethet, av det Holberg kalder «capricer» udi ortografien.

Og så — smekker de os over fingrene . . .

IV.

Men det er også dette som gjør ændringer i skrivebruken til så vovelig en sak. Alle andre indvendinger beror mer eller mindre på fordom og tankefloker; men det at skriften til en viss grad må bli ordskrift for os, deri ligger en stor og vigtig sandhet. Og jeg vil ikke negte at sproglige fremskridtsmænd stundom synes mig at glide hen over denne sandhet på en harelabb.

Men også kun ordskrift til en viss grad.

Næsten i alle stridsskrifter fra vore retskrivningskampe vender den tilbake i en eller anden form, den bekjendte uttalelse av Holberg[17]: «Hvad kan være hæsligere end at enhver skriver og bogstaverer ligesom det falder ham ind? Om visse autoriserede mænd tog sig for at give ortografiske regler, vilde jeg være den første til at rette mig derefter, endskjønt jeg, efter mit tykke, kunde give bedre raison til en og anden ting. Ti ligesom det er bedre at leve under hårde love end under anarki, så er det smukkere at alle skriver på én måde, skjønt mindre bekvem, end at enhver bogstaverer ligesom han får indfald til».

Et hjertesuk som nogen hver kunde være fristet til at istemme, ikke sandt?

Ja, var det så sandt bare litteraturen en hadde at ta hensyn til i retskrivnings-spørsmålet, og var skriftsproget bare litteraternes eie! Da kunde det endda ha

Digitized by Google

noget for sig at si: Heller en dårlig men fast retskrivning, end en vaklende og god.

Og dog — selv da: tar vi Holbergs utsagn efter ordene, så vilde det nok vise sig at det sidste snart blev værre end det første; selv for litteraturen og for de dannede.

Still sprog og skrift op mod hinanden! Tænk på sprogets rastløse foranderlighet; hvorledes det ændrer sig og forynger sig, uvilkårlig og ustanselig, fra slegt til slegt og fra sted til sted, til alle tider og overalt. Husk denne evige ubevisste bevægelse fremad, som går sin gang så temmelig uavhængig av vor vilje; uundgåelig som bræens síg. Og tænk så på skriftens døde ubevægelighet. På de faste, én gang vedtagne hukommelsesbilleder, dette livløse konvensjonelle, som kan uttrykke alt det færdige i sproget, alt som har vekst og alder, men som ikke har betegnelser for det nye, det unge og groende; som slæper med sig fanget fuldt av tørre utlevde kvister; og som ikke kan ændres uten at De eller jeg sætter os som mål at forandre den.

Still det levende sprog og den døde skrift op mod hinanden, og De ser straks at de to prinsipper er modsatte; at der må bli et økende gap mellem de konstante skriftbilleder og de skiftende lydbilleder, mellem det som er fremadskridende og det som er stillestående.

Se derfor er det heller ikke hvilken som helst ordskrift som er at foretrække for lydskriften. Utover en viss grænse er ordskriften alt andet end vinding. Derpå har vi talende eksempler i engelsk og fransk med deres barbariske retskrivning. Der kan ikke være tvil om at lydbilledet «vi er blit tat» er lettere både at lære og skrive og læse end skriftbilledet «vi er blevne tagne», «vi er blevet tagne», «vi

Digitized by Google

en svensk professor[19]: «Vi dannede, som alt kan stave — på vor dårlige måte —, vi har absolut intet gavn av en retskrivnings-reform, bare møie; hvis vi derfor tænker på vor fordel, bør vi slet ikke reformere». Og var spørsmålet bare litterært og videnskabelig, kunde der være nogen mening i at tale så — og dermed henskyte reformen til en kommende slegt, som måtte finde striden mellem tale og skrift altfor utålelig, også for litteraturen.

Der har været en tid da spørsmålet væsentlig var litterært. Men den tids forhold var vidt forskjellige fra nutidens. Den gang var dannelse fåmands-dannelse, og med undtagelse av folkebøker og gudelig læsning rak litteraturen ikke ut over de fåtallige høiere lag; den store mængde stod utenfor. Det var enevældets og embedsstyrets tid. I vore dager er samfundet bygget på selvstyre, på ret og pligt for alle til at ta del i avgjørelsen av samfundets interesser. Det forutsætter folkedannelse, ikke fåmandsdannelse. Hvad der nogenlunde kunde gå an for en liten oligarkisk avsluttet flok med mangeårig skoledressur, blir en nødstilstand for de brede folkelag i et demokratisk samfund. Jo nødvendigere det er blit at kunne læse og skrive skikkelig for snart sagt hvert menneske i landet, des flere er det som lider under denne fortvilede strid mellem synsbillede og lydbillede, tale og skrift. Den lægger told på oplysning, den gjør veien til dannelse endda tyngre og trangere for dem hvis skoletid er tilmålt i knappeste lag, og som derfor i og for sig har vanskeligere end vi for at nå op. Det er en uret mot dem. Men det er også en fare, og det for hele samfundet. Ti lar man veien gro for trang, så kan det straffe sig hårdt, når denne samme mængde taler det avgjørende ord i vor indre og ytre utvikling.

Digitized by Google

[illegible]

[illegible]

—

Gamle *Høysgaard* — [illegible] og grammatikeren fra forrige århundrede, som havde en ganske anden indsigt i det danske sprog end alle Københavns professorer på hans tid — allerede han har gjort den fornuftige iagttagelse, at det er ingen dyd ved noget sprog at det har mange unyttige og unødvendige observationer at plage børn og enfoldige med. Ligesom det er imod al forsigtighed og klogskab at ville gå på lange og vanskelige krumveie til et sted, når man kan komme derhen på en gjenvei, som er ligeså tryg som den er kort og magelig.

Digitized by Google

Han var et klart hode, den gamle pedel, som forstod at også i sprogets og skriftens verden er 20 kilometer dobbelt så langt som 10, 4 bokstaver dobbelt så meget som 2. Men han var også en varmhjertet oplysningsven, og i sit arbeide for retskrivningen tog han først og fremst hensyn til de mange og de små, til hvad der kunde tjene dem bedst. «Jeg vilde gjerne unde mit fædernelands børn og ungdom» — sier han[21] — «en let og banet vei at lære det på som de burde lære.»

I forrige århundred står Højsgaard næsten alene med denne erkjendelse av retskrivningens betydning for menigmand og skole[22]. I vore dager er det netop denne sakens vigtighet for folkeoplysningen som er den røde tråd i reformbestræbelserne, ikke mindre hos os end i Sverige og Danmark og ellers.

En av de mest fremtrædende talsmænd for saken i den sidste tid, kanske den som har behandlet spørsmålet med det videste omsyn og fra de fleste synspunkter, professor *Lundell* i Uppsala, har ikke bare med fete typer hamret den sætning fast[23], at «en enklere og følgerigtigere retskrivning er en påtrængende nødvendighet for skolen og folkeoplysningen.» Men han polemiserer også skarpt mot både meningsfæller og motstandere, fordi den pædagogiske side av reformen ikke kommer til sin ret hos dem, og klager over at selv sakens venner nøier sig med at utrede de abstrakt-teoretiske grunde for en ændring i skrivebruken.

Like overfor motstandere klinger hans ord hvassere. Professor Tegnér, kunstneren blandt Nordens sprogmænd, hadde stillet de voksnes og dannedes ret op mot børnenes og menigmands krav på forenkling[24]. Han talte om dannelsesarbeidets fremgang i det store: «Vi får tålmodig underkaste os, om det viser sig at fremgangen kanske

Digitized by Google

på dette punkt må kjøpes med en del — barne-dags-verker.» Lundell hugger straks ind[25]. «Dette ord, barne-dagsverker», sier han, «det er en åpen protest mot tidens hele stræv for en bedre skoleoplysning. Ikke at tale om hvad det vel er vi underkaster os, derved at vi lar børnene gjøre dagsverker! «Barnedagsverker» — det ord skulde stå som valgsprog over indgangen til hver skole, som motto på hver håndbok i pædagogik.»

Jeg underskriver hans ord. Men jeg skulde ville lægge til: De voksnes og de dannedes ret repræsenterer bare en enkelt generasjon, den som nu lever, som allerede er oplært; mens børnenes krav gjælder slegt efter slegt. Det har større vegt; og en stadig økende vegt — efter hvert som kløften mellem skriveform og taleform blir mer og mere gapende, og efter som selve skolens kundskapsstof stiger, og dermed kravene til barnets tilegnelse.

Lundell drar sig ikke engang for at tilspidse sin tanke til en sætning som denne[26]: «Jeg skulde ikke lægge to pinder i kors for at bringe vor skrivemåte i overensstemmelse med teoriens krav, hvis der ikke ved denne skrivemåte klæbet ulemper av den betænkeligste slags for skolen og for samfundet.» Slik taler sund sans. Kan man sterkere betone at retskrivning er et praktisk spørsmål?' Og det er en av tidens betydelige fonetikere som gjør det, en av dem som selv har utdannet lydlæren i sit hjemlands sprogvidenskab! Men denne fonetiker er utgått fra de brede folkelag, han har selv båret sin del av «barnedagsverkene», og vét av erfaring hvilken meningsløs sinking de volder folkeskolen. Derfor fører jeg ham som vidne, og jeg gjør det så meget heller som han hører til de sindiges sjeldne slegt.

Digitized by Google

Men alene står han som sagt langtfra. Det er virkelig overalt, og ikke mindst i Norden, kommet dertil at hensynet til folkeoplysningen er blit retskrivningssakens hovedside, blit det som gjør reformen så vigtig og så påtrængende nødvendig.

VII.

Og det er naturlig nok. Set fra folkeskolens og menigmands standpunkt er strævet for en bedre, en lettere og lydrettere skrivebruk alt andet end et pusleri med uniformsspørsmål. Det har et ganske alvorlig indhold.

Glem ikke at den mekaniske akt som gjør at ordenes skriveform for vor bevissthet av sig selv smelter sammen med taleformen og dens betydning, denne opøvede mekanik — som gjør os konservative overfor ændringer i skrivebruken — den eksisterer slet ikke for barnet og for nybegynderen, og næsten ikke for almuesmanden, med hans lavmål av øvelse i læse- og skrivekunsten.

Når det at skrive et brev er så indviklet og vanskelig et arbeide for ham, så kommer det ikke først og fremst derav at hans hånd er støl og savner den skrivefærdighet som skal til. Den første og største grund er den, at han liten eller ingen øvelse har til ubevisst at finde ordenes skriftbilleder; finde dem uten at tænke. Han må lete efter dem. Må gjenta hele den ældste, sammensatte skriveproses: opløse ordene i deres lyd, og så søke de tilsvarende bokstaver til hver enkelt lyd. Den mekaniske hukommelse hjælper ham bare for en del ords vedkommende, ofte ikke engang for de almindeligste — eller hvor ofte ser vi ikke i hans breve *jæi* for *jeg*, *de* for *det*, *ike* for *ikke*?

Digitized by Google

Og han vil heller aldrig lære at skrive som vi, så længe vor «retskrivning» i så stor en utstrækning er vrangskrivning — eller «ond skrivning», som Henrik Gerner kaldte den allerede i 1679[27].

Almuesmandens skolegang er for knap og for avbrutt, og tilmed er hans talesprog et andet end det hvis skriftbillede han finder i sine lærebøker. Han har ikke bare — som vi — at lære skriftformen for det dannede talesprog; han har også at lære denne skrifts lydform, d.v.s. talesproget selv: skriveformen dansk, lydformen norsk, men bymålsnorsk, og hans egen tale som oftest bygdemålsnorsk. Fatter man virkelig ikke de krav som dette stiller til ham, og de farer som flyter herav?

La os måle hans og vor skoletid mod hinanden, og la os svare os selv, alle «vi som, så temmelig uten vor fortjeneste, har fåt nyde fordelen av en mangeårig skolegang» og har lært retskrivningens kunstgrep — la os svare os selv, om vi har ret til «for vor egen bekvemmelighet eller af likegladhet at opretholde en meningsløs og forvirrende skrivebruk, og derved stemple som udannet hver og én som ikke er sikkert hjemme i dens labyrintiske ganger[28]». Om vi har ret til at holde lås og skåte for læsningens kunst, så kun de færreste når indenfor porten til litteraturens og tankens rike. Og hvad der er værst: ved alt dette vanskeliggjøre de brede lag adgangen til at fylde sin plads — i et samfund som er bygget på det prinsip at alle folkelag virker likelig med til løsning af samfundsopgaverne.

Ja — hvis der endda kunde vindes noget ved slik at gjøre skrivekunsten til et monopol, til en forret for de bedst stillede[29]!

Men jeg ser ikke andet end tap, til alle sider. Tap i skolen, både den høiere og den lavere, på grund av

Digitized by Google

den endeløse sløsing av tid og kræfter på disse formelle småtterier, finesser som ikke en gang gir noget utbytte i forstandsøvelse eller i klarhet, og end mere på grund av alle de stener det lægger i veien for en fri og frugtbar læsning. Tap i livet, hvor handel og håndverk, kommunalvæsen, borgerrettigheter, og omgang mand og mand imellem — i vore dager kræver fuld læseførhet og skrivekyndighet av hver og én. Tap på det sosiale og politiske område, hvor der blir holdt unødige kløfter åpne mellem samfundsklasserne, eller unødig gapende kløfter. Og tap i den samlede fælles folkedannelse, som vilde kunne nå et godt stykke videre, når ikke tid og evner blev slukt i så uforholdsmæssig omfang av retskrivningen, og når utbyttet av læsningen ikke blev så sørgelig forringet ved alle de ortografiske snurrepiperier.

Og hvad er der at sætte op imot alt dette? Er det andet end for det første vor bekvemmelighet, vi som alt har gjennemgåt dressuren, og dernæst ulemperne ved en ændring i skrivebruken?

Å ja — og så en hoben fordomme og skingrunde, forstås! Slike, som at det vil gjøre vor hittilværende litteratur ulæselig. At det blir inkonsekvent. At det vil bringe forvirring ind i skolen. At det ser stygt eller snurrig ud. Og mere av samme sort.

Det er — som Tegnér sier [30] — altsammen ikke andet end en omskrivning av Jesper ridefogeds berømte argument: «Jeg føler i min samvittighed at jer mening er falsk!» Var vi ikke dressert, så følte vi ingen ting, hverken i «samvittigheten» eller andensteds.

«Litteraturen ulæselig»?

For retskrivningens skyld? Trykker man da ikke bøker op igjen kanske (hvis de bare dur noget)? Nei

Digitized by Google

det er ikke ortografiske ændringer som truer vor litteratur. Når dens verker litt efter litt ældes og forældes i sproglig henseende, ligger grunden i sprogutviklingen selv, som ikke lar sig bigsle eller binde, og såmen ikke i forandringer i retskrivning de er kun en følge av sprogets forandring. En reform av skrivebruken i retning av vor tale vil ikke medføre andet end at disse aldersmerker ved den ældre litteratur får træde åpent og ærlig for dagen, som det de er, som vore fædres mål — og ikke længer forvilde vort øie og vor sprogfølelse ved at grave sine rynker ind også i vor tids sprog.

«Bli inkonsekvent»?

Og det sier de hvis egen skrivebruk viser hundredvis av slike inkonsekvenser som *tabe* og *rape*, *bryde* og *tyte*, *lærred* og *ørret*, (at) *like* og *skrige*, *stage*, *bage* og *ståke*, *bråke*. Eller *har* ved siden av *have*, *harde*, *hart*. Eller som *løfte* av *love*, *drift* og *rift* av *drive*, *rive*, *gotte sig* av *godt*, *flittig* og *beflitte sig* av *flid* — ved siden av *skridt* av *skride*, *slagsmål* og *dagsverk* av *slag* og *dag*, *livsens* av *liv*, *stygt* og *trygt* av *styg* og *tryg* — og slik videre fremefter. Det sier de!

Å nei, «konsekvent er intet sprog og ingen skrift. Det er bare det at folk ser inkonsekvensen ved det nye, men ikke ser den ved det gamle; overfor det de er oplært i og har levet sig ind i, har de ikke længer friske øine. Og er sproget selv «inkonsekvent», får nok skriften finde sig i det samme. Al anden konsekvens er vold. Den konsekvens vi trænger i skrift, er ikke uniformitet på papiret, det er først og fremst nærmere overensstemmelse med vor levende tale. Men hvor forskjellen har vokset sig så stor og dyp som hos os, kan vi ikke nå frem dit i ett

Digitized by Google

skridt; kan ikke rette alle ulikheter på én gang. Heldigvis vil konsekvens i praktisk forstand heller ikke si det samme som enten at rette alt eller ingenting. Konsekvent er enhver rettelse som uten at bryte med det nedarvede, peker i den rigtige retning og følger sprogets utviklingslinje[31] — og som så overlater alle andre konsekvenser til fremtiden.

«Volde forvirring i skolen»?

Ved at gi lov til at skrive det som av sig selv fødes på vore læber! Ved at la skriften slippe sin halvdanske lydbetegnelse og nærme sig vor egen norske tale — den samme tale som skolen alt længe har strævd med at lære barnet i læsning —! Skulde det forvirre barna så svært, tro, om der blev nogenlunde overensstemmelse mellem læsning og skrivning? Om vor norske uttale i hovedsak blev gjennemført også i lydbetegnelsen? Nei, uoverensstemmelsen er det som volder forvirring; gjør det hver dag og stund, langt værre end de fleste av os har tanke om.

Og nu endelig «stygheten»!

Ja — «det stöter ögonen, så som ofta sanningar händer», sier gamle *Ihre*, med sin sunde sans, alt for 150 år siden[32].

— Alle den slags argumenter tror jeg trygt vi kan la ligge.

Men ulemper og vanskeligheter er der ved at ændre skrivebruken, og de er hverken få eller små, det er visst. Den slegt som skal foreta ændringen, gjør virkelig et offer — et offer av gamle vaner og synsmåter, av en skriftform den har levet sig ind i, og som derfor forekommer den harmonisk og god. Og til gjengjæld opnår denne slegt selv mest av vakling og usikkerhet. Særlig de ældre vil ret som det er studse

Digitized by Google

og forarge sig, når de tar en ny bok i hånden og snubler over uvante ordbilleder og former, og læsningen vil gå både langsommere og mindre samlet. Størst blir dog det offer som kræves av vore lærere: Børnene bare vinder på forandringen; men lærerne får en streng tid, ikke bare med at vænne sig av med det gamle de er opdradd i, og som de vel er sikrere inde i end nogen anden, og derfor mere fastgrodd til, men også med at lægge det nye metodisk til rette og gjennemarbeide det til pædagogisk klarhet og fasthet.

Men alle disse ulemper, og flere til, de repræsenterer dog bare en overgang, og selv om overgangstiden blev nokså plagsom, skulde det undre mig om nogen som virkelig har tænkt saken igjennem, skulde finde at det veide op tapet ved den nuværende tilstand. Vinder vor slegt selv litet, så opnår den des mere for dem som skal ta vor kappe op, og fortsætte vort verk. Og de, «våra barn, det er ju framtiden, det är framåtskridandet, det är den högre rätt som mänskligheten har framför individen[33]». Og da tør man nok med Højsgaard[34] «i sønlig ærbødighed invitere de gamle, som vore fædre, til at dømme patriotisk om denne sag, der sigter fornemmelig til efterkommernes fordel».

Bjørnson skrev en gang noget om Ivar Mortensons målblad: Sprogets rytme besværer ham; det blir til sidst så tungt at han er ute og brøiter. «Og så blir jeg efter hvert» — sier han[35] — «så elendig fattig i det; Mortenson har gjort noget ved mig, så jeg ikke har min fulde åndsmagt. Akkurat som han kom ind i min lyse stue og tok ut vinduene og satte ind andre, nogen små, nogen i blyrammer, og med grøngult glas. Der påkommer mig efterhånden en bestemt følelse av kulde».

Digitized by Google

fra førti-årene kan vi så smått tale om et eget norsk-dansk skriftsprog.

Vi har ikke bare at kjæmpe med den almindelige tids-avstand mellem levende tale og død skrift. Hos os er der en væsensforskjel mellem talesprog og skriftsprog, en nasjonal forskjel. Den vanlige kløft mellem fremadskridende sprog og stillestående skrift, den blir hos os et gapende svelg, slik som to forskjellige lydsystemer og bøiningssystemer, to ordforråd og to ordføiningsmåter — tørner sammen: vor tales norskhet og vor skrifts danskhet.

Slik optræder kløften ikke, det jeg vét, hos andre folk. Svensk og dansk bokmål er svensk og dansk, både i bygning og betegnelse — selv om det er forældet svensk eller dansk. Norsk bokmål er alene om at være ikke-norsk, være halvdansk, i sin lydbetegnelse — og som følge derav også i adskillig mere.

Her er ikke bare den sedvanlige motsætning mellem skriftens stilstand og talesprogets fremgang. Hos os skyter talen for en væsentlig del op fra røtter som er skriftsproget fremmede, og som det ikke kan betegne.

Men da er skriftformen undergravet. Da har den gjort sin gjerning og har tapt sin ret, hvis den ikke vil skyte ham og fornye sig.

Man har rigtignok prøvd at slippe, prøvd at tjene to herrer: la sin norsk vælde frem i tale, men i skrift holde fast på det tilvante danske sprogpræg. Men forsøket glap, og måtte glippe. Den navlestreng som før bandt vort sprog til Danmark, var alt avskåret. Tradisjonen én gang for alle brutt. Og fra samme øieblik var vort skriftsprog henvist til Norge, og til Norge alene. Nu søker det sin næring først og fremst i

Digitized by Google

byernes talesprog, dernæst i vore bygdemål. Norske ord, betydninger og vendinger, norsk ordføining og norske bøininger — strømmet, og strømmer mer og mer, ind i skriften. Den nasjonale sprogutvikling går stryk i stryk, og er ikke langt fra at suge skriftsproget helt med.

Kun skriftsprogets ytterside, bokstavformen, er endnu ikke rigtig grepet av strømdraget, ligger endnu og driver i bakevjen, snart ute i kanten av suget, snart midt i evjeøiet. At sprogets kjerne holder på at forvandle sig, viser sig nok også på skallet, men hittil bare som tætte flekker — skjønt rigtignok det hele for hver dag som går, blir mere tyndslitt og hullet.

Men denne konservatisme i bokstavene, med sine bløte konsonanter, sin fremmede vokalbetegnelse, og lignende, den sinker ikke bare skriftsprogets vekst i norskhet; den gjør veksten ujævn og usikker. Den virker som en syre, så hele sprogoverflaten bobler som i halv opløsning.

Ilde er det for litteraturen. Værre for skolen. Værst for børnene. En retskrivning så fremmedartet og ufornuftig, som kommer til dem med skolens autoritetsstempel, den gjør hvad den kan for at kvæle den levende sprogfølelse hos dem.

«Du kan sie *rope*, men du må skrive *råbe*. Skal du skrive, må det hete *bog, bold, svøbe, tab, heste, eder, dragen, bliver* og *blevet* — ikke *bok, ball, svepe, tap, hester, dere, dradd, blir* og *blit*.»

Jeg skal ikke fæste mig ved at De ikke kan gi nogen fornuftig grund til svar på barnets hvorfor (det lar sig ikke gi). Men jeg spør: Hvad vil det si, slik at dræpe instinktet hos de unge?

Det vil ikke bare si at gjøre det umulig for dem nogen gang at komme til at uttrykke sig frit og naturlig

Digitized by Google

på vort mål, mundtlig eller skriftlig; ikke bare at gjøre dem knotende og tilgjorte, eller ubehjælpelige — et evig knot, eller en evig usikkerhet. Det vil si at gjøre vor sproglige gjæringstilstand permanent, vil det; det vil si at beta både denne og den næste slegt midlerne til at slippe ut av uføret.

Men det vil også si at foretrække en revolusjon fremfor en reform. Hører man da ikke hvor det knaker i alle sprogets sammenføininger, ser hvordan der må spjelkes og surres både her og der?

Sprogutviklingen kan sinkes, men den kan ikke stanses. Bygger man dam og mur for den, så samler den kræfter, koker og syder, til den en vakker dag er stærk nok til at sprænge alt som stænger. Men da kommer den med flommens herjende magt, med gruslag over eng og aker.

Slik som forholdene nu er, volder det gapende svelg mellem uttale og skriveform lignende vanskeligheter i vore byskoler som i landsskolen — med den forskjel rigtignok, at byskolen i langt mindre grad behøver at lære uttalen. Men at også det som falder på byskolens part, gir et urimelig tids- og kraftspilde, det er meningerne vel ikke så særdeles delt om.

Og nu *folkeskolen* — hvis børn ikke er opvokset i det dannede talesprog[89].

Vét man at av Norges mellem 350 og 360,000 skolepligtige børn sogner omtrent *330,000* til folkeskolen?

95 prosent!

Vét man at av folkeskolens 330,000 falder mer end de *260,000* på landsbygden? Det vil si: På distrikter som har bygdemål til morsmål. Som i sin knappe skoletid skal prøve at tilegne sig både vor dannede tale, i sin læsning, og vor gammeldagse danske skrivebruk i

Digitized by Google

sin skrivning — mens de selv bruker en tredje sprogform!

Vét man at by-folkeskolens 70,000 også, næsten uten undtagelse, har et folkemål til talemål, en bydialekt eller en bygdedialekt? Bare at dette talemål som regel ikke står så langt fra dannet bysprog som landsbørnenes, men til gjengjæld rigtignok er adskillig mere usikkert og holdningsløst.

Har man nogen gang gjort sig klart hvad dette indebærer?

Har man tænkt på hvad det vil si at folkemålenes børn skal prøve at lære, at et *hode* og en *rode* skrives *hoved* og *rode*, mens verbet *rode* skal læses *rote* og flertallet *gode* uttales *goe*? At *rådde* og *nådde*, *snedde* og *skedde*, *brydde* og *sydde* skal skrives *rådede* og *nåede*, *sneede* og *skete* eller *skede*, *brydde* og *syede*, — og at *gjødde* snart skal bokstaveres *gjødede*, snart *gjøede*? At ord som i uttalen har én stavelse med utlyd på *-a*, i skrift får følgende otte former: *sta* (en sta hest), *bad* (jeg ba), *gav* (jeg ga), *tag* (imperativ), at *lade* (la), at *have* (ha), at *tage* (ta), *sagde* (sa)? Eller at ord med enstavelses lydform på *-e*, skrives på ialfald seks måter: *sne*, *knæ*, jeg *gled* (gle), jeg *blev* (ble), at *bede* (be), at *klæde* (kle)? Eller at ord med énstavelses lydform på *-i*, skrives på mindst syv vis: *ski*, *vid* (adj.), *sig* (imperativ), *bliv* (imperativ), at *stride* (stri), at *sige* (si), at *give* (gi)? — Eller hvordan må det gå slike børn når de i boken møter samme bokstaver i samme stilling, som f. eks. en *glæde*, et *sæde*, at *klæde*, at *græde*, og ut herav skal læse — på et mål de ikke er født i — så forskjellige former som *glede*, *sete*, *kle* eller *klæ*, *gråte*? Eller når de finder *sage*, *bage*, *tage*, og skal læse *sage*, *bake*, *ta*? Eller *tyde*, *bryde*, *byde*, og skal læse *tyde*, *bryte*,

Digitized by Google

by? Eller som: jeg *bad,* et *bad,* et *fad,* jeg *sad,* en *lad* (raggelad, hoselad) — og ut av denne betegnelse skal læse lydene *ba, bad, fat, satt, ladd?*

Blir her ikke nok av blyruter og av grønt glas? Nok av usikkerhet både i læsning og skrivning, nok av knot og formblanding, av vaklende sprogfølelse, av hjælpeløshet og forvirring.

Prøv i denne opregning bare at sætte ind hårde konsonanter og de forkortelser som alt er gjængse hos mange av vore forfattere, og De vil se at to tredjeparter av forvirringen er skaffet av veien[40]!

Det skulde da ikke være så vanskelig at indse at forholdene har vendt sig — fra den tid da folkeskolens barn bare hadde én sprogform at lære både for læsning og skrivning, da de fik læse likefrem efter bokstaven *råbe, sagde, taget, give, bager* (ikke *rope, sa, tatt, gi, baker),* og da, vel at merke, den store mængde endnu i betydelig utstrækning levde utenfor det offentlige liv. Nu vedkjender folkeskolen sig ikke længer den bokstive læsning, den har for længst tat det dannede talemål til læsesprog. Nu har demokratiets tanke gjennemtrængt og omformet vore samfundsorganer; hver selvhjulpen mand har den samme indflydelse på kommunens og statens interesser. *Nu,* i den almindelige stemmerets dager, at holde fast på den tungvinte skriveform vi har lånt fra Danmark, det er at la veien til oplysning og moden deltagelse i det offentlige liv gå over ur og ulænde, gjøre den tung og trættende for alle, men tyngst og værst, næsten ufremkommelig, for det store store flertal, for de 95 prosent — som har samme samfundsret og samme samfundspligt som de 5 prosent, og som med sit forskjellige talemål bare har halvparten av det lille mindretals skoletid.

Digitized by Google

Er ikke dette at lægge stener på kulturens skinnegang? At utsætte den jævne samfundsutvikling for uberegnelige svingninger?

Det er stik imot vort sprogs vekst og utviklingslinje; det strider mot de elementæreste skolehensyn; det svækker vore børns sprogfølelse; det sinker og tynger vor folkeoplysning i en grad som vistnok få gjør sig klart.

IX.

Hvorfor så verne og verge det, hvorfor dyrke det?

Bare fordi det nu en gang er så? Fordi vi som har lært kunstgrepene, ikke plages av kunstigheten, ikke ser vanskeligheten og farerne?

End den store mængde da? Og de små? De ufødte slegters række — de som får det endda værre, fordi sprogets vekst daglig skaper nye ulikheter, nye motsigelser mellem tale og skrift?

Sprogmænd og skolemænd gjorde en bedre gjerning ved at forklare almenheten dette og vise den hvor bydende nødvendig en reform her er, end ved at styrke den i motstand og tankeløs stædighet og hjælpe den i at rope på utsættelse.

Eller er det «brudd i den historiske sammenhæng» man er ræd for?

Det kan kanske ta sig slik ut for de gamle, som har sin rot i et virkelig forhold til den danske tradisjon, eller for folk som lever i skarpt avgrænsede kredse, eller mellem sit studerværelses bokhylder.

Men er det så?

Er ikke forholdet tvertimot det, at nu står vi omtrent fast, alle vi dannede også?

Digitized by Google

Med den sterke sproglige og litterære utvikling som er foregåt i vort land, og navnlig med gjennembruddet av det norske element i skriftsproget, er der for hver stund blit større og større vakling i vor skrivebruk, flere og flere ord har fåt dobbelt bøining og dobbelte eller flerfoldige skriftbilleder. Den nytte som den nedarvede ortografi kunde gjøre, er alt nu på det føleligste mindsket, selv for os, og værre og værre blir det fra dag til dag — vi står jo midt oppe i bevægelsen, og strømmen blir bare sterkere. Den hvis læsning væsentlig er videnskabelige verker, eller handelskorrespondance og aviser, vil forholdsvis litet merke hertil. Adskillig mere vil man se hvis man bare tar vor avislitteratur under ett. Og den som kjender og følger vor skjønlitteratur, eller har hat anledning til fra forskjelligartede kredse at få et indblik i den private skrivebruks mangfoldighet, han vil vite at vor «retskrivning» er som en kamæleon i brogethet og skiftning.

For bare at ta vor nyere litteratur fra Bjørnson og Ibsen av, og kun nogen enkelte forhold til eksempel[41]:

Små forbokstaver ved siden av store. Verber uten flertalsformer og verber med. Norsk substantivbøining på *r* og dansk på *e (kvister* og *kviste)*. Norsk verbalbøining som *jeg nådde* eller *nåde* ved siden av *nåede, nåed* eller *nået; nådd* eller *nåd* ved siden av *nået* og *nåt; fåt* ved siden av *fået; jeg kastede, jeg kasted, jeg kastet; hestene var skoede, var skoet, var skod, skodd. De er blevne slåede, er blevne slået; bleven slåede, bleven slået, bleven slåt; blevet slåede, slået, slåt; blit* eller *blet slået, slåt.* Hårde konsonanter ved siden av bløte: *peke* og *lete* ved siden av *pege, lede; gjøk* og *gøk* ved siden av *gjøg* og *gøg.* Stundom også bløte konsonanter i særnorske ord: at *lige, rybe* ved siden av *like, rype.* Dobbelt konso-

Digitized by Google

nant efter kort betonet stavelse: *slått, egg, rædd,* eller enkelt konsonant: *slåt, eg, ræd (*et ord som *fonn* kan jo f. eks. ha følgende former: *fonn, fond, fon, fånn, fan, fane). Nogen* eller *noen* og *non* ved siden av *nogle.* Forkortede former ved siden av fulde: *fader, faer* og *far; tage, tae* og *ta; taget* og *tat; blevet, blet* og *blit; giver, gier* og *gir; dragen, draget, drad* og *dradd* — og slik videre uten ende.

Og det er ikke bare når vi tar den nyere litteratur samlet, at vi får et så broget billede. Mangfoldige av disse og av andre vaklinger optræder hos én og samme forfatter, ja i én og samme bok, stundom på én og samme side.

Å nei, noget brudd er der så visst ingen fare for. Der leder hundreder og tusener av kanaler over fra det gamle til det nye, likeså vel i litteraturen som i den private skrivebruk.

Ti den ting at nordmænd — stik i strid med sin norske tale — bruker dansk bøining og dansk lydbetegnelse når de skriver, den er så upraktisk og naturstridig at den ret og slet ikke lar sig overholde. Hvert øieblik brytes regelen, bevisst eller ubevisst, av hver eneste én av os.

I ældre tid undgik man mest mulig i skrift at nytte særnorske ord, eller ord og former med avstikkende norsk lyddragt. Man valgte det ord som danskerne brukte til at betegne begrebet: *dreng* for *gut, knøs* for *unggut, stald* eller *kostald* for *fjøs, lo* for *låve, so* for *sugge* eller *purke.* Eller man valgte den tilsvarende danske form av samme fællesord: *fyrr* for *furu, multebær* for *molter, lød* for *let* eller *lett* (farve), *krage* for *kråke, tælle* for *talg, røn* for *rogn,* en *mede* for en *mei, fjende* for *fiende, klimper* (i grøt) for *klepper.* Eller — hvis man ikke straks fandt noget tilsvarende ord i dansk,

Digitized by Google

så avklædte man den norske glose dens lyddragt og gav den en dansk i steden: *staur* blev til *stør* (på dansk «staver»), *staup* til *støb* eller *støp* (dansk «stob»), en *bråte* til en *bråde*, at *måke* til *måge* (dansk «muge»), *not-nøter* til *nod*, *onn* eller *ånn* til *ånd*, *buskap* til *boskab*, osv.

Det vil si: man forsøkte på den ene eller den anden vis at opretholde det danske skriftprinsip.

Men da den norske vårflom kom, og hjemlig ordføining og hjemlige ord og bøininger for alvor brøt sig ind i litteraturen, da begyndte det gamle prinsip at svigte og slå revner — først bare her og der, siden stadig på flere punkter, til revnerne nu må regnes i hundreder og tusener. Man kunde simpelt hen ikke gi dansk dragt til slike ord som *sæter*, *skaut*, *rakefisk*, *floke*, *hauke*, *myrsnipe* (dansk «holtsneppe»), *sup*, *skåk-skjæker*, *raute*, *røite*, *kveike*, osv. Og med disse fulgte så snart det store gros av andre særnorske ord.

Men hermed hadde vort skriftsprog fått *to* prinsipper for sin skrivebruk: norsk lydbetegnelse for særnorske ord, og dansk lydbetegnelse for «fællesordene», for de ord som både er danske og norske.

Prinsippet var blit dualisme.

Men hvem kunde klare en slik dobbelthet?

Publikum ikke. Forfatterne heller ikke.

For at kunne skrive, måtte man jo nu vite hvilke ord var fællesord, og hvilke særlig norske. Det vil si: man måtte sitte inde med et kjendskap til sprogbruken i Danmark og i Norge, både før og nu, som knapt nogen av os er i besiddelse av.

Av denne grund og som følge av sin sprogfølelses trang — for det er nu en gang så at vor naturlige

Digitized by Google

sprogfølelse peker mot det norske, som magnetnålen mot nord — av begge grunde gik snart både forfattere og andre et skridt videre, og indførte sin norske uttale i skrift også for en hel del av de ord og former som er fælles for norsk og dansk.

Så godt som alle vore yngre forfattere, og de fleste av de ældre med, står her sammen. Der er bare en tre-fire som mere nærmer sig den gjængse danske skrivemåte — dels fordi de stammer fra den sydvestlige kystrand med dens bløte uttale, dels på grund av særlige forbindelser med Danmark eller av hensyn til sit danske publikum. Ellers står alle andre sammen. Rigtignok ikke likt eller likelig indbyrdes; heller ikke nogen eneste av dem konsekvent i forhold til sig selv. Alt sprett, ujævnt, og uregelmæssig. Den ene foretrækker særlig én side av den norske lydform, den næste en anden; den ene føler størst trang til hårde konsonanter, den anden til dobbeltkonsonant, den tredje til norske bøiningsformer eller til forkortelser, den fjerde blander litt av alt sammen til ett bryg. Og hos én og samme forfatter bølger skrivebruken ofte fra bok til bok; snart drar han foten litt tilbake, snart flytter han den et halvt steg frem[42].

Men stort set går forskyvningen i skriftbetegnelse fremad. Hver bølge suges nok delvis tilbake av attersuget; men det er fremslaget som er det seirende — atterslaget fra den foregående bølge øker bare tyngden i næste ryg.

Og denne sjøgang har allerede ført dertil, at de bløte konsonanters, de danske bøiningers og de forældede ordformers *regel* er brutt. Både forfatterne og vi andre skriver snart det ene, snart det andet; vi kan ikke skrive det gamle længer, og får

Digitized by Google

ikke lov til at skrive det nye fuldt ut; skriver snart under indflydelse av talens lydbilleder, snart under indflydelse av den gamle skrivebruks synsbilleder.

Dualismen er blit til godtykke.

Regelløsheten er snart regel.

X.

Noget valg er der ikke længer. Uttalen av vort skriftsprog er avgjort norsk, til trods for bokstavene. Tilbake til dansk uttale kan ingen tænke den vil gå. Er der da noget andet at gjøre end at åpne dørene også for den norske lydform, og la skriftens halvdanske bokstavering vige plads for en norsk, for en skriveform som svarer til vor tale, eller ialfald ikke punkt for punkt strider mot den?

Likesom vort talesprog alt for lang tid siden begyndte at fornye ordføining, former og ordforråd i skriftsproget, således må det også fornye retskrivningen og bestemme bokstavformen. Mellem disse to sider er der en dyp indre sammenhæng.

Eller er det ikke næsten regel hos os at bøker og skrift fører et sprog som nok kan glide let fra pennen, men som intet menneske taler, som det er uråd at få lagt til rette på sin tunge? At en mand «taler som en bok», er ingen ros. La os snu det om: la boken tale som et menneske! «Hvad örat hör, bör ock ögat se» [48].

Men papirstilen får man ikke væk, før papirmålet kommer væk. Skal en naturlig hjemlig stil trænge gjennem hos os, da må der først bli enhet og klarhet i vor unaturlige, forvirrende lydbetegnelse: som vor lyd er norsk, må vor betegnelse bli norsk. Så længe veien går over vor gamle skrivebruks puksten,

Digitized by Google

koster det ikke bare en meningsløs møie at vinde frem til et naturlig uttrykssæt. Det blir også de aller færreste som når frem. De formelle vanskeligheter hænger sig som klamper om foten på de fleste. Og med klamp og hoppehælde på er det ikke let at gå naturlig. Der er en sterk vekselvirkning mellem naturlig stil og naturlig lydbetegnelse.

Man kan bruke selv en dårlig retskrivning, bare den er fast. Det er med den som med dårlig luft: der finds folk som vænner sig til det. Men er retskrivningen hjælpeløst vaklende og splidagtig med sig selv, strider den i tusen punkter mot sit eget grundprinsip, i tusen andre mot vort sprogs ånd og retning, da er den ikke længer nogen retskrivning. Da er den forvirring. Anarki. Et anarki, som vi må ut av snarest mulig — også fordi det frister os til sprogsynd, frister de fleste av os over evne.

Ved at vente, ved at opsætte med at ta de første skridt hertil, opnår man ingenting andet end at øke ofrene og gjøre vanskeligheten ved gjennemførelsen endda større. Usikkerheten brer sig, og svelget vider sig fra dag til dag. «Den jævne skridtvise gang» — sier professor Tegnér[44] — «som så mange er tilbøilige til at sætte sin lit til, den er på retskrivnings-området ganske det samme som stilstand». «Erkjender man at en reform en gang må og bør ske, så bør man i dette fald også erkjende at den heller bør ske nu end i fremtiden, heller idag end imorgen[45]».

Skulde der være en eller anden som gik omkring med et stille håb om at man kanske kunde knipe sig fra det hele ved at vente, da tar han feil. Han glemmer

Digitized by Google

Digitized by Google

Anmerkninger.

[1] *K. Rovsing,* Retskrivnings-Spørgsmaalet, Kbh. 1871, s. 46.

[2] *E. Jessen* i Tidsskr. for Philologi og Pædagogik, V (1864), s. 205; *K. Knudsen,* Haandbog i dansk-norsk Sproglære, 1856, s. 168; *K. Knudsen,* Nogle språk- og skolespøsmål, 1869, især s. 33 ff. Jfr. *Hjalmar Falk* og *Alf Torp,* Dansk-Norskens syntax, 1899, s. 13 f.; *Verner Dahlerup,* Det danske Sprogs Historie, 1896, s. 33 og 62.

[3] *Henrik Gerner,* Det danske Sprocks Skriffverictighed, 1678, s. 93 ff.; samme forfatters Et kort Begrib paa det beste oc zjrligste Danske Sprocks Lyst oc Artighed, 1690, s. 49.

[4] *Højsgaard,* Tres faciunt collegium . . . . Om nogle Stykker i den Danske Orthographie. Af en Dansk Patriot. Første Prøve, 1743, s. 16.

[5] Sammesteds s. 20: «aldrig nogen, enten Lærd eller ulærd, ey engang en Præst paa sin Prædike-Stoel, siger d e e l s k e, i Steden for d e e l s k e r, uden det skal være rart og underligt, endskiønt nogle faa skriver saaledes; og om nogen af dem taler i det Fald, som de skriver, da lader det kierlingagtigt for andre.»

[6] De store bokstaver blev den gang betragtet som en slags typografisk pryd, omtrent som initialer eller friser; det var ikke forfatterens, men boktrykkernes sak at stelle dermed. Overhoved hadde sættere og korrektører i ældre tid en meget betydelig magt i retskrivnings-anliggender. Den retskrivning som nu gaar under Holbergs navn, er hans b o k t r y k k e r e s, og i adskillige stykker en væsentlig anden end hans egen. Alt hvad der er bevaret av breve og manuskripter fra Holbergs egen hånd viser

Digitized by Google

således — foruten en omtrent gjennemført bruk av dobbeltkonsonant i utlyd efter kort betonet vokal — at han kun ytterst sjelden anvendte store bokstaver, undtagen i egennavne, titler og ofte fremmetord (se avtryk eller faksimile hos *L. Daae* i Hist. Tidsskr. II, 1872; *Dahlerup* og *Verner* i Dania IV, s. 1 ff. og s. 96; *Chr. Bruun,* Holbergs Epistler V, 1875, s. 302 ff. og 351. Jfr. *Dahlerup,* Det danske Sprogs Historie, s. 68). *Liebenbergs* fremstilling i hans Betænkning over den holbergske Orthographi, Khb. 1845, er i flere henseender skjæv og misvisende, fordi han går ut fra den underlige tro at Holberg hadde to ortografier, én i brevveksling og til privatbruk, og én når han trådte frem for offentligheten (jfr. *Julius Martensen,* Holbergs Komedier I, 1897, s. 253). *Boberg,* Den danske retskrivnings historie, 1895, og *Vodskov,* Dr. E. Jessens «Forsmædelige Skandale», 1890 (s. 94 og 86) savner kjendskap til Holbergs egen retskrivning. Like før sin død synes Holberg ellers at ha bøiet sig for den sterke tendens i retning av store bokstaver som fra nu av gjorde sig gjældende hos samtiden (Mindre poetiske Skrifter, udg. af F. Liebenberg, 1866, s. 441).

[7] *N. M. Petersen,* Samlede Afhandlinger, III, s. 376; *Viggo Såby* i Dania, VII (1900), s. 4 f. I det 16. og 17. århundredes bibelutgaver findes den samme «løierlige og springske» blanding av store og små begyndelsesbokstaver som i andre samtidige skrifter. Men fra begyndelsen av det 18. årh., da bibelen første gang utkom på vaisenhusets forlag, blev alle autoriserede utgaver trykt med små bokstaver, like til utgaven fra 1819, hvor det gamle testamente er sat med små bokstaver, det nye testamente derimot, som netop hadde gjennemgåt en revisjon, med store. Bidrag til de store bokstavers historie i Danmark i forr. årh. findes bl. a. st. hos *Højsgaard,* Accentuered og Raisonnered Grammatica, 1747, s. 128 f. og 112; samme forfatters Concordia res parvæ crescunt, 1743, s. 26; *Rask,* Dansk Retskrivningslære, s. 127 f.; *N. M. Petersen,* Saml. Afhandl., III, s. 382; osv. Først «i Løbet af det 18. Aarhundredes sidste Halvdel» blev bruken av store begyndelsesbokstaver «saa at sige eneraadende» i litteraturen *(Dahlerup,* Det danske Sprogs Hist., 1896, s. 90).

[8] Svenska Akademiens Handlingar, I (1801), s. 213 ff.

[9] *C. G. af Leopold.* Anført efter *Adolf Noréen* i Nystavaren, I (1886), s. 12. Leopolds fortælling er trykt i Samlaren for 1880, s. 67.

Digitized by Google

[10] *Holbergs* «Orthographiske Anmerkninger» (fra 1726) i hans Mindre poetiske Skrifter (utg. av Liebenberg 1866), s. 270.

[11] Se «Klage, indgiven af den gamle Bogstav C paa Rigsdagen udi Regensborg», i Bruuns utg. av. *Holbergs* Epistler, III, ep. 250: «— — Jeg paastaaer, at min Contra-Part den Bogstav K maa betale Processens Omkostning, og at den saaledes til Straf fremdeeles maa indskrænkes, at den midt udi et Ord ikke maa lade sig indfinde uden under min Anførsel; saa at i Steden for et dobbelt *kk,* som adskillige Skribentere have begyndt at betiene sig af, stedse maa bruges *ck,*» osv. Jfr. *Gerner,* Skriffverictighed, s. 38, som i fuldt alvor sier: «Haffver C hafft sit Borgerskab saalenge hos os, da bør det oc med all rette haffve sit Forsvar hos os, effterdi det indtet haffver begaaed, hvormed det sin Borgerlige Rett kunde forspilde». Gerner er i det hele en stor ven av «bogstaffvernis offverflødighed, hvilket er en herlighed»; at ville fjerne de overflødige fra vort alfabet er ikke andet end «een modvillig Egensindighed» (s. 60).

[12] *E. v. d. Recke,* Store og smaa Bogstaver, Kbh. 1888, s. 32. — Langt urimeligere end Recke's ofte søkte argumentation er hårkløverierne i *Th. Scheelunds* skrift «Om dansk Retskrivning med særligt Hensyn til de ministerielle Retskrivningsregler af 1888—89», I, Kbh. 1892. — De bedste gjendrivelser av den tankegang som ligger til grund for begge skrifter, er *Karl Verners* og *Viggo Såbys* avhandlinger om «Store og små bogstaver» i Dania IV, s. 82 ff. og VII, s. 1 ff.; også *Vodskov,* Dr. E. Jessens «Forsmædelige Skandale», 1890, s. 76 ff. har mange gode bemerkninger.

[13] *Finemann,* Svensk språklära, 1858. Anført av *Hazelius,* Om svensk rättstafning, II, s. 190.

[14] *Abrahamson* hos *N. M. Petersen,* Bidrag til den danske Literaturs Historie, 2den Udg., V, 2, s. 142. «Retskrivningen skulde altsaa give Ordene Fylde og embonpoint», lægger Petersen til. Også i Tyskland har denne æstetiske følelse fundet uttryk, således allerede hos *Adelung,* som mener at ordene ellers «ein zu dürres Aussehen haben würden» *(W. Willmanns,* Die Orthographie in den Schulen Deutschlands, 1887, s. 105).

[15] Orthographiske Anmerkninger, 1726 (i Mindre poetiske Skrifter, 1866, s. 269).

[16] Denne utvikling om skriften stemmer i det væsentlige med, og støtter sig til dels til de fremstillinger som findes i *H. Paul,* Principien der Sprachgeschichte, 2. Aufl., 1886, kap. XXI,

Digitized by Google

«Sprache und schrift»; i samme forfatters Zur orthographischen Frage. 1880, s. 4 ff., især s. 12; i *J. A. Lundell,* Om rättstafningsfrågan, 1886, s. 45 ff. og 74 ff., og i *H. S. Vodskov,* Dr. E. Jessens «Forsmædelige Skandale». Kbh. 1890, på flere steder, især s. 17 ff. Jfr. *Hjalmar Falk,* Reform af retskrivningen, 1899, s. 4 f. og *Lundells* foredrag på «Sjunde Nordiska Skolmötet i Stockholm 1895», I, s. 346 f.

17 «Orthographiske Anmerkninger», 1726 (Mindre poetiske Skrifter 1866, s. 263).

18 *Lundell,* Om rättstafningsfrågan, s. 77; samme forfatters foredrag på Nord. Skolmötet i Sthlm. 1895, I, s. 333 f.; *Paul,* Zur orthogr. Frage, s. 28; *Vodskov,* s. 14; *Adolf Noréens* fortræffelige Rättskrifningens grunder, 1892: osv. Jfr. *Karl Verner* i Dania IV (1897) s. 84—6, og *Lundells* drastiske sammenligninger i hans foredrag på Nord. Skolmötet 1895, I, s. 344 f.

19 *Adolf Noréen* i Nystavaren, I (1886), s. 15. Noréen fortsætter umiddelbart således: «Men de som icke kunna stafva, och med vår nuvarande ortografi, aldrig kunna komma at stafva «riktigt» — och dessa äro det vida öfvervägande flertalet af vårt lands befolkning — det är för deras skull reformen skall ske.»

20 *Højsgaards* «Tres faciunt collegium. Nogle Stykker i den Danske Orthographie. Første Prøve», 1743, s. 17.

21 *Højsgaards* «Concordia res parvæ crescunt, eller Anden Prøve af Dansk Orthographie», 1743, s. 23 f.

22 Sammenlign *Gottscheds* angrep på dem som i hans dage (han døde 1766) «prøver at gjøre skrivningen lettere for os, eller rettere sagt for pøbelen, ved at skaffe væk alt som kan volde vanskeligheter» (anført av *Otto Hoppe* i Nystavaren, I, s. 102).

23 Om rättstafningsfrågan, 1886, s. 89, og samme forfatters «Olika ståndpunkter» i (Letterst.) Nordisk Tidskrift 1887, s. 292.

24 *E. Tegnér,* Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning. 1886. Tegnér har senere begrænset sin uttalelse (i Nystaven, I, s. 60): det er det heles interesse man må ha for øie, de dannedes så vel som de udannedes, de ældres så vel som de yngres.

25 «Olika ståndpunkter», Nord. Tidskr. 1887, s. 293.

26 «Olika ståndpunkter», s. 292; jfr. 289.

27 Orthographia Danica, 1678, s. 108.

28 *Lundell,* Om rättstafningsfrågan, s. 89 f. *Noréen* kalder den tilvante retskrivning «dannelsesfilisternes adelsmerke». Jfr. *Lundells*

Digitized by Google

foredrag på Nord. Skolmötet 1895, I, s. 341 f. Se også *A. Gamborgs* interessante fortælling fra sine skoleår i forrige århundred (*Kriger,* Småting om den nydanske Retskrivning, 1831, s. 122 ff.): «Da jeg var kommen til Latinskolen her i Byen (Roskilde), lærte jeg ikke enten Dansk eller Retskrivning. Når jeg imidlertid imellemstunder havde skrevet min Fader til, fik jeg i hans påfølgende Brev Irettesættelse, når Noget i mine var urigtigt skrevet. Jeg erindrer således, at han engang skrev til mig «en Studért bør ikke skrive som en Ustudért».

[20] Jfr. *Lundell,* Om rättstafningsfragan, s. 54; *Schagerström* i Nystavaren, I (1886), s. 116 ff. og 143 f; *Vodskov,* s. 73. Smlgn. *Lundells* utredninger for de svenske skolers vedkommende i hans foredrag på Nord. Skolmötet 1895, I, s. 336 ff. Og for resten næsten i hvert andet skrift om retskrivnings-stridigheter.

[30] Natur och onatur, s. 142. Og *Højsgaard* taler (Tres faciunt collegium, s. 24) om «Argumenter, der kommer krybende krumme og Lend-Brudne, paa Krykker, Klapper og Pile-Been».

[31] *Lyttkens* och *Wulff,* Svenska språkets ljudlära och beteckningslära, 1885, s, 95.

[32] *Johan Ihre,* Utkast till Föreläsningar öfwer Swenska Spraket, 1751, s. 46.

[33] *Tegnér,* Natur och onatur, s. 11.

[34] Concordia res parvæ crescunt, 1743, s. 24 f.

[35] *Bjørnson,* Til dem som forkynner eller lærer i det norske mal, 1887, s. 8 f.

[36] *Garborg,* Norsk eller Dansk-norsk? 1888, s. 6.

[37] Ved enkelte norske skoler har man forsøkt at undgå vanskeligheten herved, ved at bruke en slags lydtegn under den første undervisning; se Aarsberetning for Aars og Voss's skole 1894—95, s. 14 f. — Ogsa i Sverige skildres den byrde den nuværende retskrivning palægger skolen, som næsten uutholdelig; se f. eks. *Hazelius,* I, s. 48 ff; *Lundell,* Om rättstafningsfragan, s. 85 ff; hans foredrag på Nord. Skolmötet 1895, I, 336 ff; osv.

[38] Om rättstafningsfrågan, s. 91, — Allerede i 1850 pekte *Knud Knudsen* pa den store hindring som vor retskrivning lægger i veien for kulturens utbredelse til den store mængde (Langes Tidsskrift IV, 261).

[39] I følge «Norges officielle statistik, 3dje række, nr. 334, Beretning om skolevæsenets tilstand i kongeriget Norge i 1896» søkte følgende antal børn

Digitized by Google

A. folkeskolen			
a) i landdistrikterne	255 433		
b) i byerne	69 466		
			324 899
B. kommunale og priv. skoler uten eksamensret	3 707		
C. offentlige høiere almenskoler, kommunale middelskoler samt privatskoler med eksamensret			
a) i middelskolen	11 487		
b) i forberedelsesskolen	3 302		
		14 789	
			18 496
			Tils. 343 395.

Av de 343 395 skolepligtige børn (abnormskoler etc. ikke medregnet) gik altså mellem 94 og 95 % i folkeskolen, og mellem 5 og 6 % i høiere skoler (om man vil regne alle privatskoler herhen). [Meddelt av overlærer *J. Nicolaisen*].

[40] Jfr. for Sveriges vedkommende — f. eks. *Lundell,* Om rättstafningsfrågan, s. 91 ff.; Olika standpunkter, s. 294 f. og flere steder; foredraget på Nord. Skolmötet 1895, passim; *A. Enblom* i Nystavaren, IV (1892), s. 100 ff.; osv.

[41] Disse eksempler gir kun et blekt billede af det virkelige forhold. Jeg henviser for de forskjellige forfatteres vedkommende til tabellariske oversigter som nu er under trykning.

[42] Saledes foretrækker *Bjørnson* først og fremst de hårde konsonanter, *Ibsen* helst dobbeltkonsonant, *Jonas Lie* forkortelser. Også hos Ibsen bølger skrivebruken frem og tilbake.

[43] *Ihre,* Utkast, 1751, s. 29 og 34. Jfr. *A. Gamborg* hos *M. D. Kriger,* Småting om den nydanske Retskrivning, 1831, s. 128. — Om papirstil og papirmål henviser jeg til *Otto Schroeders* åndfulde og klare bok, Vom papiernen Stil, 3 Aufl. 1892.

[44] Natur och onatur, s. 142.

[45] Natur och onatur, s. 96.

[46] *Tegnér,* Natur och onatur, s. 141.

[47] *Ihre,* Utkast, 1751, s. 37.

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03002 6077

Digitized by Google

Digitized by Google